

RACHEL VAN CHARANTE

SCHADUWDOCHTER
DE ACHT KASTELEN

Een kasteel vol intriges,
een onmogelijke liefde.
Welke geheimen achtervolgen haar?

GUUSJE

*

Januari 1918

Een zware deur valt met een klap achter me dicht.

'Doorlopen.' De cipier duwt me voor zich uit, een lange, smalle gang in. De wanden zijn van beton, evenals het lage plafond. Het ruikt hier muf. Ramen ontbreken, om de zoveel meter hangen gaslampen die een flauw licht verspreiden.

De handboeien knellen om mijn polsen. Ik heb nooit goed tegen benauwde ruimtes gekund en ik voel me licht in mijn hoofd. Onwerkelijk. Alsof dit allemaal niet echt is, maar een nare droom waaruit ik maar niet ontwaak. Ik haal diep adem en vecht tegen de paniek die in me omhoog stuwt.

De cipier opent een traliedeur naar een ijzeren kooi. Er staan twee stevig gebouwde vrouwen in. De ene schat ik begin dertig, de andere halverwege de veertig. Ze dragen een donkerblauw uniform, hun haar is samengebonden in een strenge knot en ze kijken stuurs voor zich uit. Om hun middel dragen ze een leren gordel waaraan een sleutelbos en een knuppel bungelt. De oudste van de twee werpt een korte blik op een klembord. 'Guusje Johanna Simons? Geboren 8 november 1898 te Hoorn?' Haar stem klinkt laag.

'Ja mevrouw,' antwoord ik.

Pas als ik de cipier naast me zie knikken realiseer ik me dat de vraag niet voor mij, maar voor hem bedoeld is.

Terwijl de cipier mijn handboeien losmaakt, gaat ze voor me staan. Ze vouwt haar handen op haar rug, heft haar kin en kijkt me aan met een blik die het midden houdt tussen afkeuring, minachting en vermaak.

Ik lees in haar ogen wat ze voor zich ziet. Geen keurig, twintigjarig meisje, dat weliswaar uit een arm milieu komt maar netjes is opgevoed. Wat zij ziet is een jonge vrouw met warrig haar en vlekken op haar blouse en rok. Een dievegge en een lichtekooi. Uitschot. Een krankzinnige. Ik ben een rotte plek die uit de samenleving moet worden weggesneden. En ze ruikt mijn angst.

'Uitkleden!' commandeert ze.

Uitkleden? Met enige vertraging dringt tot me door wat er van me verlangd wordt. Met onvaste bewegingen begin ik mijn jasje los te knopen. Als ik ook mijn rok en blouse heb uitgetrokken en in mijn korset en onderbroek voor haar sta, brult ze: 'De rest ook! Opschieten!'

Ik begin aan mijn wollen ondergoed te sjoeren.

Even kijkt de vrouw met verbazing naar de bolle buik die onder mijn hemd vandaan komt.

Poedelnaakt sta ik voor haar. Ik sla mijn armen om me heen in een vruchteloze poging mezelf te bedekken, terwijl ik drie paar ogen op me voel branden. Over mijn blote huid trekt kippenvet op.

Waar het ding vandaan komt weet ik niet, maar plotseling heeft ze een handschoen aan. 'Omdraaien,' gebiedt ze.

Als bevroren blijf ik staan.

'Omdraaien en voorover buigen!' Haar hand gaat dreigend naar de knuppel die om haar middel hangt.

Ik dwing mezelf te doen wat ze zegt en buig voorover, voor zover mijn buik dat toelaat.

Ik voel dat ze achter me hurkt en mijn billen splijt. Koude, rubberen vingers die hardhandig te werk gaan.

Ik richt mijn blik op de betonnen vloer. Walging en schaamte golven door me heen. Ik wil me afsluiten voor deze omgeving, voor de totale vernedering. In mezelf verdwijnen en niets meer voelen.

Het lijkt een eeuwigheid te duren voor ze klaar is en ik een beige, katoenen overall krijg aangereikt. 'Aantrekken.'

Mijn handen trillen ongecontroleerd terwijl ik het pak aantrek. De stugge stof prikt en jeukt op mijn blote huid. De stof klemt om mijn groeiende buik, de knopen krijg ik nauwelijks dicht.

Ik word opnieuw geboeid.

'Lopen!'

Werktuigelijk loop ik tussen de twee vrouwen in door het smalle gangenstelsel. Ik moet door een zware, metalen deur en plotseling staan we in een grote, open ruimte met een hoog koepelplafond. Steile trappen leiden naar galerijen op minstens vier verdiepingen.

Ik word de trap op gedreven naar de derde verdieping. De houten vloer buigt lichtjes mee onder hun stampende voetstappen. Ik vermijd het om over de reling naar beneden te kijken. Een lange rij mintgroen geverfde houten deuren met ijzerbeslag strekt zich voor ons uit. Halverwege de rij cellen wordt een deur geopend.

'Dit is de jouwe,' zegt de jongste vrouw, die tot nu toe gezwegen heeft. Ze leidt me naar binnen en verwijdert mijn handboeien.

Door een smal tralieraam schijnen reepjes grauwgrijs daglicht de cel in. De cel is niet meer dan tweeënhalve meter breed en aan weerszijden van de ruimte staat een simpel, houten bed. Op het rechter bed ligt een vrouw met lang, donker haar. Ze heeft haar gezicht naar de muur gericht en murmelt onverstaaanbaar voor zich uit, zonder acht op ons te slaan. In het midden van de ruimte staat een houten emmer, waar een sterke urinegeur uit opstijgt.

Dit kan niet waar zijn. Dit kan gewoon niet waar zijn.

De cipier die tot nu toe het meest zwijgzaam was, begint monotoon de huisregels op te sommen. 'Er gelden vaste slaaptijden. Na het avondgebed om half tien gaat het licht uit...' Ik vang iets op over verplichte arbeid, de isoleercel, wasknijpers maken en luchten op de binnenplaats, maar mijn gedachten zijn traag en stroperig en het staccato geratel gaat grotendeels langs me heen.

Ik zou willen zeggen dat ik hier niet hoor, dat dit alles een gruwelijke vergissing is. Dat niet ik, maar hij hier zou moeten zitten. Maar ik zeg niets. Huilen of schreeuwen doe ik evenmin.

Ik huil niet als de zware, houten deur met ijzerbeslag achter me dichtslaat en de schemer om me heen valt. Ik huil niet als ik me op het houten bed laat zakken. Ik voel enkel verslagenheid en stille wanhoop. Ik kan niet anders dan terugkijken op het leven dat achter me ligt, buiten de muren van dit gevang, dat op dit moment een vreemde schemerwereld lijkt.

1

Een half jaar eerder
Donderdag 28 juni 1917

‘Het spijt me voor je, Guusje,’ zegt de marktkoopman. Hij veegt met een geruite zakdoek het zweet van zijn voorhoofd. Zonnestralen weerkaatsen fel tegen zijn kale schedel, waardoor zijn hoofd licht lijkt te geven. ‘Ik heb geen aardappels meer. Ik ben leegverkocht.’ Hij maakt een hulpeloos gebaar naar zijn handkar, waarin enkel nog wat uien liggen. Aan de uitlopers en de doffe schil te zien liggen ze er al een tijdje. Niet dat er ook maar een Jordanees is die zich daarom bekommert: liever bedorven etenswaar dan géén etenswaar.

Ik bijt op mijn onderlip en laat mijn blik door de Palmstraat dwaalen, alsof de oplossing voor de voedselschaarste hier ergens verborgen ligt. Achter me heeft zich een lange rij wachtenden verzameld. Huisvrouwen met vermagerde gezichten en een paar dienstmeisjes in de herkenbare witte jurken, net als ikzelf. Twee magere jochies in korte broeken, smoezelig van het straatvuil, spelen op blote voeten tikkertje. Ze worden in de gaten gehouden door hun moeder. Zij zit met een bevuild schort in de deuropening van hun alkoofwoning. ‘Maar de aardappels zijn niet voor ons,’ probeer ik. ‘Ze zijn voor de familie Huijbregts aan de Prinsengracht, waar ik als dienstbode werk.’ Ik vermoed dat de groenteboer koopwaar achterhoudt voor klanten uit de hogere klasse, omdat hij regelmatig trots verkondigt dat hij hen tot zijn clientèle rekent, en omdat hij bij hen nou eenmaal de prijs kan opdrijven. Wat mevrouw Huijbregts niet weet, is dat ik regelmatig een paar aardappels in de zak van mijn schort laat glijden, voor ik ’s avonds naar huis ga. Te weinig om op te val-

len, maar net genoeg om ons uit zes personen bestaande gezin een broodnodig extraatje te geven.

‘Tja wijfie, al deed je boodschappen voor Koningin Wilhelmina: ik heb geen aardappels. Alles is opgekocht. Er is in heel Amsterdam geen pieper meer te krijgen.’ Hij trekt een onschuldig gezicht, alsof hij verplicht is zijn waar voor een topprijs aan de hoogste bieder te verkopen.

Uit de rij wachtenden achter me stijgt verontwaardigd gemopper op. ‘Wat zeg je me nou?’ De vrouw die achter me staat doet een stap naar voren. Ze balt haar vuisten en kijkt hem met samengeknepen ogen aan. ‘Ga je me nou goddomme vertellen dat je wéér geen piepers hebt?’

De groenteboer knippert even met zijn ogen maar herpakt zich. Hij buigt zich naar haar toe en kijkt haar samenzweerderig aan. ‘Je hebt het niet van mij, maar in de Prinsengracht ligt een schuit met aardappels van het Duitse leger. Onze piepers zijn allemaal op de zwarte markt verkocht aan die rotmoffen.’

‘Zijn ze nou helemaal belatafeld?’ roept de vrouw. ‘Horen jullie dat? Alle aardappels zijn verhandeld aan die rotmoffen, en wij kennen honger lijden!’ roept ze naar de wachtenden achter haar. Vanuit de rij stijgt verontwaardigd gemopper op.

‘Waar ligt die schuit?’ vraagt een andere vrouw.

De plotseling gespannen sfeer maakt dat ik besluit me uit de voeten te maken. Met mijn lege boodschappenmand loop ik de Palmstraat uit en koers in de richting van mijn werkadres aan de Prinsengracht. Een wandeling van een kwartiertje.

Een grijze rat snuffelt tussen het rondslingerend afval, dat ligt te rotten in de zomerzon. Ik steek mijn hand op naar de voddeman, die luidkeels zingend een kar met oude lappen achter zich aan trekt. De houten wielen ratelen tegen de keien.

Er zijn vijf jaar verstreken sinds moeder, mijn zusje Dirkje en mijn broertjes Faas, Feike en ikzelf onze eengezinswoning in het rustige Hoorn achtergelaten hebben, en bij opoe in de Rottige Steeg zijn ingetrokken. Die doet zijn naam eer aan. Het constante rumoer in de Jordaan, waar het leven zich grotendeels op straat afspeelt, wende verrassend snel. Overdag zijn het voornamelijk spelende

kinderen en schreeuwende moeders die hun kroost bij zich roepen, of die op luide toon en in plat Amsterdams de laatste buurtroddels uitwisselen. 's Nachts zijn het met name dronken mannen die door de steeg klepperen, op zoek naar een bed om in te slapen – wat niet per se hun eigen bed hoeft te zijn. Waar ik niet aan kan wennen is de geur die uit de huizen en de grachten opstijgt. Een penetrante walm die vooral zomers ondraaglijk is. Dode vissenkoppen, aard-appelschillen en andere etensresten worden door buurtbewoners lukraak op straat gesmeten, waardoor er zowel binnen de huizen als erbuiten een drabbige laag vuil op de grond ontstaat.

Amsterdam is een stad met twee gezichten. Als ik tien minuten later de vuiligheid van de Jordaan achter me laat en de schilderachtige grachtengordel bereik, lijkt ik in een andere wereld te stappen. Op de Prinsengracht is het rustig. Statige grachtenhuizen staan er sereen bij in de ochtendzon, die een schittering op het grachtwater werpt. Een groepje eenden zwemt snaterend voorbij. Er staat een zacht zomerbriesje dat donkerrode plukken uit mijn opgestoken haar trekt. Ik duw mijn krullen terug onder de spelden.

Aan de kade van de Prinsengracht liggen verschillende bootjes en schuiten aangemeerd. Sommige schuiten herbergen een lading, maar die is afgedekt onder een zeil. Van buitenaf is onmogelijk vast te stellen of het inderdaad om aardappels gaat. Ik sluit niet uit dat de groenteboer een kletsverhaal heeft opgehangen om de aandacht van de boze vrouwen van zichzelf af te leiden.

De Grote Oorlog speelt zich buiten onze landsgrenzen af en daarmee min of meer buiten onze belevingswereld, maar de laatste jaren is de oorlog ook in Nederland steeds voelbaarder geworden. Met name in onze magen. Thuis staat er elke week een beetje minder op tafel. Sinds begin dit jaar is er geen brood meer, en sinds een paar weken ook geen aardappels. We eten rijst, en als we eraan kunnen komen een beetje groente. Dat geldt niet voor iedereen. Wie genoeg te besteden heeft, zoals de familie Huijbregts, heeft de karige voedselrantsoenering tot nu toe kunnen aanvullen met etenswaar die voor hoge prijzen verhandeld wordt.

Met de lege boodschappenmand aan mijn arm open ik de hoge voordeur van het grachtenhuis van de familie Huijbregts. Sinds

drie jaar heb ik een dagbetrekking bij deze familie. Meneer is rechter. Evenals andere dames uit haar klasse laat mevrouw de opvoeding van hun twee zoons over aan een gouvernante en vult ze haar dagen met het afleggen van theevisites en het organiseren van diners voor andere notabelen. Van mij wordt verwacht dat ik, naast de huishouding, deze avonden dusdanig verzorg dat ze de soireetjes van haar vriendinnen overtreffen en dat haar gasten er in hun kringen nog weken over napraten.

Ik loop over het glimmende witte marmer in de hal naar de keuken en zet de mand op het aanrecht. Ik open de deur naar hun achtertuin, die met evenveel aandacht en precisie is ingericht als hun moderne art-deco-interieur. Een zacht zomerbriesje waait de keuken in. Ik ruim de ontbijttafel af en begin met koffie malen.

Vanuit de salon, die aan de hal grenst, klinken de stemmen van meneer en mevrouw Huijbregts. ‘Blijf vandaag maar binnen, Henriëtte. Er wordt gefluisterd dat het plebs uit de Jordaan van plan is om pakhuizen te bestormen, omdat ze vermoeden dat er voedsel achtergehouden wordt. De ervaring leert dat ’t gemakkelijk uit de hand kan lopen met die losgeslagen lieden. Om dat volk in toom te houden gaat de politie het leger inzetten. De hele stad wordt belegerd.’

‘Och, lieve hemel,’ klinkt de hoge, schrille stem van mevrouw Huijbregts. ‘Kan het diner met de Brennertjes vanavond dan wel doorgaan?’

‘Als het leger de boel op straat onder controle weet te houden, dan kunnen ze hier gewoon naartoe komen. Ik ga naar kantoor, lieveling.’

Meneer Huijbregts loopt de hal in. Voor de keuken blijft hij staan. ‘Goedemorgen Guusje.’ Even blijven zijn ogen op me rusten.

‘Goedemorgen meneer.’ Ik wend mijn hoofd af en draai aan de hendel van de koffiemolen.

De voordeur valt in het slot.

Achter me klinkt het geluid van hakken, die gedecideerd nabij komen. In de deuropening verschijnt mevrouw Huijbregts. Ze draagt een ijsblauwe zomerjapon met witte, kanten stiksels. Haar glanzende bruine haar is zorgvuldig opgestoken en haar smalle lip-

pen zijn felrood gestift. Net als mijn moeder is ze halverwege de veertig, maar dan zonder het afgetobde gezicht en de donkere kringen onder haar ogen, waardoor ze jaren jonger lijkt. Ze schrijdt de keuken in en werpt een blik in de lege boodschappenmand. 'Je weet dat ik vanavond een diner organiseer voor meneer en mevrouw Brenner. Waarom zijn er geen aardappels gehaald, Gijsje?'

Hoewel ik hier al drie jaar werk en mevrouw Huijbregts er wel eens voorzichtig op gewezen heb dat ik Guusje heet, bleef ze me stug Gijsje noemen. Uiteindelijk nam ik de moeite niet meer. 'Het spijt me, mevrouw Huijbregts.' Ik herhaal wat de groenteboer vertelde. 'Er zijn geen aardappels meer verkrijgbaar. Ze zijn opgekocht voor het Duitse leger.'

Haar gestifte lippen veranderen in een verbeterde streep. 'Dat kan ik me niet voorstellen. Heb je de groenteboer wel verteld dat de aardappelen voor ons zijn?'

Ik knik. 'Het spijt me, mevrouw Huijbregts.'

Ze slaakt een getergde zucht.

'Ik zou rijst kunnen bereiden,' opper ik.

'Goedkope rijst serveren aan het gezelschap van vanavond?' Mevrouw Huijbregts trekt één geëpileerde wenkbrauw op. 'Meneer Brenner is notáris. Zijn echtgenote is voorzitter van de damesclub én ze is een bruidevriendin van me. Rijst is in jullie kringen misschien gebruikelijk, maar je begrijpt hopelijk wel dat ik bij mensen uit onze klasse niet met dergelijk inheems voedsel kan aankomen.'

Ik wacht tot ze uitgesproken is en pers er een glimlach uit. 'Het is prachtig weer. Ik zou de rijst onopvallend in een koude salade kunnen verwerken, en koude hapjes kunnen maken van de kip, de fazant en de pasteitjes die er nog zijn? Als ik de tuintafel mooi dek, kunt u het diner in de tuin houden.'

Ze trommelt bedenkelijk met haar vingers tegen haar lippen. 'Mevrouw Brenner heeft zelf nog nooit een tuinpartijtje gegeven...' Langzaam verschijnt er een tevreden glimlach op haar gezicht. 'Ja Gijsje, dat is een origineel idee. Waarom ben je daar niet eerder mee gekomen? Ik wil dat je de tuintafel dekt met het linnen tafelkleed en ik wil dat je het tafelzilver mooi oppoetst. En vergeet niet om verse bloemen op tafel te zetten.' Ze vist een klapspiegeltje

uit haar tasje, controleert haar lippenstift en draait zich om. ‘Hup hup, aan de slag dan maar. Er is veel te doen vandaag. Ik wil graag een kopje koffie in de salon. En zet je dadelijk de parketvloer in de werkkamer van meneer even in de was?’

‘Natuurlijk, mevrouw.’ Ik glimlach overdreven vriendelijk.

Volgens Dirkje wil ik dat iedereen me aardig vindt. Soms zou ik meer zoals mijn zusje willen zijn; doen waar ik zin in heb zonder me druk te maken om de consequenties of de mening van anderen, maar het is een tweede natuur geworden. De wensen en verlangens van anderen aanvoelen, te allen tijde doen wat er van me verwacht wordt en verder zo onzichtbaar mogelijk zijn. Ik krijg ondermaats betaald en werk regelmatig over zonder daar iets extra’s voor te vangen, maar we zijn nou eenmaal afhankelijk van dit werk.

Van Dirkje, die een dagbetrokking heeft bij de Brenners, weet ik dat mevrouw Huijbregts weleens heeft overwogen om me te ontslaan. Niet omdat ze ontevreden is over mijn functioneren, maar omdat de onverholen blikken die meneer Huijbregts me toewerpt haar niet ontgaan zijn. Dirkje heeft de Brenners horen fluisteren dat meneer Huijbregts een verhouding met een knap, jong kennisje zou hebben gehad en dat mevrouw Huijbregts sindsdien geen vrouwen meer in zijn omgeving duldt die mooi of jonger dan veertig zijn. Ook weet Dirkje dat mevrouw Huijbregts zich bij mevrouw Brenner over mij beklaagde. ‘Die meid zit constant om aandacht te bedelen bij mijn Etiënne. Het is alsof ze honing aan d’r achterwerk heeft.’ Waarop mevrouw Brenner reageerde: ‘Ach liefje, je weet toch hoe mannen zijn? Maak je geen zorgen. Het is een knap grietje, zonder meer, maar het is en blijft maar een dienstertje. En dat weet Etiënne ook.’ Mevrouw Huijbregts opperde dat ze gemakkelijk een Vlaams dienstmeisje kon aannemen, aangezien ons land door Belgische vluchtelingen overstroomd wordt. ‘Dat schijnt ook voordeliger te zijn. Er wordt gezegd dat die stakkers soms al werken voor een half loon.’ Waarop mevrouw Brenner reageerde: ‘Maar straks is de oorlog voorbij en dan gaat zo’n dienstbode weer naar huis.’

Nu ik dit weet, mijd ik het contact met meneer Huijbregts nog meer dan ik al deed en zorg ik ervoor dat mevrouw uiterst tevreden blijft over mijn werkzaamheden. Ook zwijg ik als het graf over de

beduimelde tijdschriften met getekende afbeeldingen van naakte vrouwen, die ik tijdens het afstoffen van meneers werkkamer wel eens aantref.

Het is even na zessen als mevrouw Huijbregts in haar bordeaux-
rode avondjapon de tuin in schrijdt en een keurende blik op de
gedekte tuintafel werpt.

Op het witte tafellinnen staat een stapel porseleinen borden en
een mandje met zilveren bestek. In het midden van de tafel staan
drie vazen met kleurrijke, wilde bloemen. Daaromheen staan kou-
de kip, een rijtsalade, fazant, fruit, pasteitjes en vis, geserveerd op
zilveren schalen. Water en wijn fonkelen in kristallen karaffen.

Ze trekt een zuinig mondje en herschikt de wilde bloemen in de
vaas, maar zegt dan toch: 'Dit valt me niet van je tegen, Gijsje.'

'Fijn, mevrouw.'

'Je kunt gaan. Morgenochtend, om acht uur stipt, verwacht ik je
weer aan het werk.'

Alsof ik ooit te laat ben.

'Natuurlijk, mevrouw. Nog een prettige avond.'

In de verte klinken stemmen. Geschreeuw, gevolgd door een
vreemd gebonk. Het geluid wordt gedempt door de tussenliggende
hoge grachtenpanden, maar lijkt vanaf de straatkant te komen.

We wisselen een korte blik van verstandhouding. Dan wappert
mevrouw Huijbregts met haar hand, ten teken dat ik kan vertrek-
ken.

'Tot morgen, Gijsje.'

Ik trek de voordeur van de familie Huijbregts achter me dicht en
knijp met mijn ogen tegen de schittering van de laagstaande zon.

Een meter of dertig verderop, onder de lindebomen aan de kade,
heeft zich een meute woedende vrouwen verzameld rondom een
van de schuiten die op de Prinsengracht liggen aangemeerd. Het
zijn er minstens tachtig. 'Onze piepers aan die rotmoffen verko-
pen? Hoe durven jullie! De hele Jordaan lijdt honger! Stelletje die-
ven! Stelletje klootzakken!'

Slechts één politieagent staat op het achterdek, boven op een met

groen zeil afgedekte lading. Hij blaast op zijn fluitje, schreeuwt om versterking en zwaait driftig met een sabel, in een vruchteloze poging de drommen vrouwen op afstand te houden. ‘Achteruit, vrouwmens! Wegwezen jullie!’

Als een zwerm bijen cirkelen de vrouwen rondom de boot. Ik herken onze buurvrouwen uit de Rottige Steeg en verschillende vrouwen uit de Willemsstraat. Een van de vrouwen probeert vanaf de kade op de schuit te klimmen. ‘Hier met die aardappels! We hebben goddomme kindermonden te voeden!’

‘Achteruit jullie! En nu rap! Wie nog één stap dichterbij doet smijt ik in de cel!’ De politieagent maait weer met zijn sabel, verliest daarbij zijn evenwicht en kukelt achterover. Hij belandt op zijn rug op het achterdek van de schuit en laat zijn sabel vallen. Zijn politiepet belandt in het water.

‘Klim op die boot!’ brult een bekende stem. Nu pas ontwaar ik Dirkje in de schreeuwende menigte. Plukken donkerrood haar zijn uit haar knot losgeraakt en op haar witte dienstuniform zitten vegen modder. Ze stroopt haar rokken op en klimt op de schuit. Andere vrouwen volgen haar.

De politieagent krabbelt op en graait naar zijn sabel, maar Dirkje schopt het ding bij hem weg en geeft de agent een duw.

Hij maait met zijn armen maar vindt geen grip, valt achterover en belandt in de gracht.

‘Snel!’ De vrouwen trekken het dekzeil los en beginnen de zakken aardappels te verdelen. ‘Pak wat je pakken kan! Opschieten!’

Een meter of tachtig verderop doemt een groep bruingroene legeruniformen op. ‘Halt! Staan blijven!’

Op datzelfde moment ziet Dirkje mij. ‘Guusje! Pak aan!’ Ze klimt van de boot met twee zakken aardappels in haar handen.

‘Waar ben je nou mee bezig?’ sis ik. ‘Als je opgepakt wordt, kun je niet meer werken, en dan is ons probleem nog veel groter. Leg die aardappels terug!’

‘Ik pieker er niet over!’

‘Halt! Staan blijven!’ De legeruniformen stormen op ons af. Vijftig meter. Ze trekken hun geweren en lossen waarschuwingsschoten in de lucht.

‘Verspreiden!’ brult Dirkje. ‘Allemaal verspreiden!’

De meute zet het op een rennen. Een van de vrouwen struikelt. Aardappels rollen over de straat. Ik ren op de vrouw af, help haar opstaan en snel dan naar mijn zusje. Ik neem één van de twee zakken aardappels van haar over. ‘Snel! Hierheen!’ We zetten het op een lopen.

Het gestamp van naderende laarzen. ‘Staan blijven! Halt!’ Opnieuw wordt er in de lucht geschoten.

‘Snel!’ Adrenaline jaagt door mijn bloedbaan. We koersen in de richting van waar ik gekomen ben, rennen langs de grachtenvilla van de familie Huijbregts en slaan de hoek om, de Elandsgracht op.

2

Mijn hart beukt tegen mijn ribben en felle steken boren zich in mijn zij. Dirkje en ik hollen de Jordaan in en doorkruisen smalle straten, gangen en hofjes. De vrouwen hebben zich verspreid en de soldaten ook, maar twee of drie soldaten rennen nog steeds achter Dirkje en mij aan. De mannen zijn getraind en beduidend sneller dan wij, op onze rijglaarsjes en met een zware zak aardappels in onze armen. Ik hoef niet achterom te kijken om te weten dat de afstand tussen ons steeds kleiner wordt.

‘Ik kan niet meer,’ hijgt Dirkje.

‘Hierheen,’ roep ik. Abrupt sla ik de hoek om, een steeg in. Onze voetstappen resoneren tegen de hoge, gemetselde muren.

Buiten adem komt Dirkje tot stilstand. Ze leunt met één arm tegen de muur en ademt raspand. ‘Sorry... Ik kan... niet meer.’

‘Kom op nu, we zijn er bijna!’ Als we de steeg door rennen en de hoek omslaan, zijn we thuis.

‘Ga jij maar,’ hijgt ze. Ze haalt piepend adem.

Het naderende gestamp van soldatenlaarzen.

Gejaagd kijk ik om me heen. In de steeg liggen hopen rondslingerend afval en houten kratten staan opgestapeld tegen de muren.

‘Verstoppen dan,’ sis ik tegen Dirkje. Ik schuif een stapel kratten opzij. Ze laat zich tegen de muur aan op de grond zakken, de zak aardappels in haar armen geklemd. Ik doe hetzelfde en trek rondslingerende kratten en afval naar ons toe in een poging ons aan het zicht te onttrekken. Er stijgt een bedwelmend zure walm uit op.

Ik leg een hand op mijn mond om mijn hijgende ademhaling te smoren. Dirkje doet hetzelfde. Roerloos blijven we zitten. Zweet loopt in straatjes langs mijn rug.

Er ritselt iets tussen het afval. Er komt een grijze rat tevoorschijn.

Hij scharrelt langs ons heen. Ik vecht tegen de aandrang om te vluchten en knijp mijn ogen stijf dicht om het vieze beest niet te hoeven zien.

Slechts seconden later stormen twee soldaten de steeg in. Door een smalle spleet in de opgestapelde kratten vang ik een glimp van ze op. 'Hier renden ze naartoe. Twee roodharige grieten waren het, in dienstuniformen.' Voor de afvalhoop komen ze tot stilstand.

'Zo snel kunnen ze niet uit het zicht verdwenen zijn,' reageert zijn collega. Hij heeft een opvallend hoog stemmetje. 'Die wijven hebben zich hier verstopt.' Hij begint aan de kratten te sjoeren.

Mijn hart bonst zo hevig dat ik vrees dat het hoorbaar is.

'Godallemachtig, wat stinkt het hier.'

Er klinkt geschuifel van voetstappen, gevolgd door een bekende stem. 'Zoeken jullie die vrouwen die met die aardappels wegrenden?' Ik herken de stem van tante Wim, onze buurvrouw. Tante Wim – die niemands tante is, maar door de ganse buurt zo genoemd wenst te worden – is begin zeventig en loopt zo krom dat ze voornamelijk naar de grond kijkt. Desondanks houdt ze de omgeving nauwlettend in de gaten en is ze steevast op de hoogte van de laatste buurtroddels.

'Ja, twee dienstmeiden,' roept het hoge stemmetje.

'Ze renden die kant op.'

Er valt een stilte, alsof de soldaten de betrouwbaarheid van tante Wims aanwijzing beoordelen.

De rat snuffelt even aan mijn schoenen en verdwijnt in de afvalhoop.

'Gadverdamme, een rat!' gilt het hoge stemmetje.

'Stel je niet aan man, je lijkt wel een wijf,' moppert zijn collega. 'Nou, schiet op, doorlopen.'

De soldaten komen weer in beweging.

Roerloos blijven we zitten. Pas als er geen voetstappen meer klinken en tante Wim mompelt dat de kust veilig is, komen we in beweging. Ik trek de zak gestolen waar achter het vuilnis vandaan. Nu pas word ik me bewust van het gewicht van de zak aardappels, die minstens vijftien kilo moet wegen. Mijn armen trillen en plots lijkt alle energie uit mijn ledematen te zijn weggevoeid.

Tante Wim grijnst haar tanden bloot. ‘Goed gedaan, wijfjes.’

‘Dank u wel, tante Wim.’

Ze maakt een wegwerpgebaar. ‘Zo doen we dat hier in de Jordaan. Als ik tien jaar jonger was geweest, dan was ik met jullie meegegaan om die schuit te beroven. Stelletje aasgieren zijn het.’ Ze werpt een gretige blik op de aardappels.

Ik hou haar de zak voor. Ze graait erin en laat er een paar in de zak van haar schort glijden. ‘Bedankt meiden. Ik zal het me laten smaken.’

‘Doet u dat, tante Wim. Kom, we gaan naar huis,’ zeg ik tegen Dirkje.

‘Eerst de aardappels verdelen in de buurt,’ protesteert ze nahijgend.

‘Nee, het wemelt hier van de soldaten. Aardappels verdelen doen we later.’

‘Schijtluis,’ moppert Dirkje.

Even later dalen we het houten afstapje naar onze tweekamerwoning af.

‘Dag moeder.’ Net als Dirkje zet ik mijn zak aardappels naast het keukenblok.

‘Dag meiden.’ Mijn moeder staat aan het kleine keukenblokje en roert in een pan met rijst.

Onze woning is gelegen in een souterrain van een hoog pand, dat tot aan de nok toe bewoond wordt door straatarme families die met te veel mensen op te weinig vierkante meters leven. Als je binnenkomt sta je meteen in een ruimte die dienstdoet als keuken, wc, woonkamer, badkamer en slaapkamer voor Dirkje, mijn broertjes Faas en Feike en mijzelf. Rechts van het kleine keukenblokje zijn twee bedsteeën in de muur verzonken. Onder het kleine kruisvenster staat een houten tafel met zes stoelen, die nog uit ons huis in Hoorn komen. De enige decoratie in het souterrain is een geborduurd schilderijtje boven het keukenblok, met de tekst: *Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens*. Opoë stond erop dat we het zouden ophangen. De kleine slaapkamer achter deelt moeder met opoë. Het balkenplafond is laag. Mijn moeder, opoë, Dirkje, mijn

broertjes en ikzelf kunnen hier net rechtop lopen, maar een volwassen man die hier binnenkomt zou zijn hoofd moeten buigen. Naast de ingang staat een beeremmer met een deksel, waar we – bij gebrek aan een wc – onze behoefte op doen. Ik geloof niet dat ik ooit ga wennen aan de bedwelmende geur van uitwerpselen, die een week in de emmer liggen. Enkel op vrijdagen komt de tonnenman langs, die de beeremmer leegt. (De Amsterdammers noemen hem smalend ‘Boldootman’, verwijzend naar het eau de cologne-merk *Boldoot*.)

Mijn moeder scharrelt aan het kleine keukenblokje. Faas en Feike zitten met gewassen handen aan tafel en spelen een potje dammen. Naast hen zit opoe, die met een lege blik voor zich uit staart. De laatste tijd is ze alleen lichamelijk aanwezig en zweeft haar geest rond in een mistig niemandsland waar wij geen toegang toe hebben. Af en toe murmelt ze iets onverstaanbaars of roept ze om mijn vader of mijn grootvader, die ze beiden al ruim tien jaar geleden begraven heeft.

‘Wat is er met jullie gebeurd?’ vraagt mijn moeder. ‘Jullie stinken een uur in de wind.’ Dan merkt mijn moeder de zakken aardappels op. ‘Lieve hemel! Jullie gaan me toch niet vertellen dat jullie mee zijn gegaan om die schuit te beroven? De hele buurt sprak erover. Straks komt de politie jullie halen!’

‘Maakt u zich geen zorgen, moeder.’ Nahijgend laat Dirkje zich op een stoel naast Faas en Feike zakken en verschuift een steen op het dambord. ‘Weet u met hoeveel vrouwen we waren? Ze kunnen ons onmogelijk allemaal oppakken.’

Mijn moeder droogt haar handen aan een theedoek en werpt een blik in de zakken.

‘Ik ben het er niet mee eens dat jullie stelen,’ moppert ze. Toch vult ze een pan met water, pakt een schilmesje en gaat ermee aan tafel zitten. ‘Jullie weten wat de Bijbel daarover zegt.’

Dirkje rolt met haar ogen. ‘Die aardappels zijn van óns gestolen, ma. Wij hebben gewoon teruggehaald waar we recht op hebben.’

Mijn moeder verplaatst haar blik naar mij en trekt een streng gezicht, alsof we een bank hebben beroofd. ‘Van jou had ik dit zeker niet verwacht. Je bent de oudste, je zou beter moeten weten.’

Mijn voeten knellen in mijn rijglaarsjes: tweedehandsjes die me zijn toebedeeld door de liefdadigheid van de kerk en die me net een maat te klein zijn. Ik trek ze uit en laat me op een stoel naast opoe zakken. ‘Het zijn maar aardappels, moeder. Zo’n vaart zal het niet lopen,’ zeg ik, alsof ik daar zelf in geloof. Ik heb meneer Huijbregts onlangs nog horen roepen dat er steeds harder wordt opgetreden tegen ‘de beestachtige criminaliteit die de Jordaan in zijn greep houdt’. Dat de mensen hier honger lijden lijkt niemand bijzonder te interesseren.

Mijn moeder haalt verongelijkt haar schouders op, maar zet desondanks een schilmesje in een aardappel. ‘En toch, dit is niet de manier. We zijn misschien arm, maar we zijn wel netjes. Zo zijn jullie niet opgevoed.’ De aardappelschillen vallen in lange krullen op het krantenpapier.

Ik verwacht een gevatte tegenopmerking van Dirkje, maar tot mijn verbazing blijft die uit. Haar gezicht is bleek, maar haar wangen gloeien, haar voorhoofd is klam en haar ademhaling is nog steeds opvallend hoog.

‘Gaat het wel goed met je?’ vraag ik.

‘Ja hoor.’ Ze kucht in haar vuist. Haar wangen kleuren nog roder.

Mijn moeder legt haar hand op Dirkjes voorhoofd. ‘Je gloeit helemaal. Kind, je hebt koorts!’

‘Welnee moeder,’ verzucht Dirkje. ‘Het is vreselijk warm vandaag en ik heb net gerend met een mud aardappels. Ik ben gewoon bezweet.’

‘Je hebt anders al dagen een raar kuchje,’ merk ik op.

‘Inderdaad,’ beaamt mijn moeder. ‘Ik zou het toch prettig vinden als je even naar de dokter ging.’

Dirkje maakt een wegwerpgebaar. ‘Het is gewoon een griepje.’

Ik trek mijn wenkbrauwen op. ‘Griep? Midden in de zomer?’

‘Waarom zou een mens geen griep kunnen krijgen in de zomer?’ verzucht Dirkje.

Mijn moeder laat een geschilde aardappel in de pan zakken en glimlacht trots. ‘Dirkje is eigenwijs. Dat zijn haar Friese wortels.’

Mijn moeder komt uit een klein dorpje in Noord-Friesland. Haar ouders hadden er een grote herenboerderij, al heb ik dat alleen van horen zeggen, want de grootouders van mijn moeders kant heb ik nog nooit gezien. Toen mijn moeder mijn vader ontmoette en met hem besloot te trouwen, lieten mijn gereformeerde grootouders weten daar fel op tegen te zijn. Niet alleen was mijn vader protestants, ook hadden zijn ouders een café op de Amsterdamse Zeedijk. Mijn grootouders weigerden toestemming te geven hun dochter in een familie te laten trouwen die haar geld verdiende aan hoeren, zeelui en ander uitschot, en verbraken het contact met mijn moeder. Mijn ouders vestigden zich in Hoorn, waar mijn vader een acceptabele betrekking vond als kantoorklerk bij een scheepsbouwbedrijf. Het mocht niet baten: mijn grootouders bleven onverbiddelijk.

Slechts tien maanden na hun huwelijk werd ik geboren. Anderhalf jaar later volgde Dirkje en pas zeven jaar daarna volgden mijn tweelingbroertjes Faas en Feike. Na het overlijden van mijn vader heeft mijn moeder haar ouders nog eens geschreven. De brief bleef onbeantwoord.

Opoe mopperde dat ze niet begreep hoe mijn grootouders hun bloeieigen dochter – en haar schoondochter die net weduwe geworden was – zo in de steek konden laten.

‘Het zijn eigenwijze en trotse Friezen, ma,’ verdedigde mijn moeder haar ouders.

Maar ook toen mijn moeder een paar jaar later hertrouwde met oom Johan en mijn grootouders een uitnodiging stuurde voor de bescheiden trouwreceptie, bleef het ijszig stil.

Ik weet niet of mijn moeder haar ouders ervan op de hoogte heeft gebracht toen een paar jaar later ook oom Johan overleed en ze voor de tweede keer weduwe werd. Wel weet ik zeker dat als mijn grootouders plotseling op de stoep zouden staan om het contact met mijn moeder te herstellen, ze haar ouders direct weer in haar armen zou sluiten.

‘Guusje lijkt op mij,’ zegt mijn moeder altijd. ‘We hebben een hekel aan ruzie en willen altijd de vrede bewaren.’

Misschien heeft Dirkje wel gelijk en willen we te graag aardig gevonden worden.